

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék
ROMA-NEMZ-PED-22-0004

II. ORSZÁGOS ROMANI NYELVI KONFERENCIA

Absztrakt füzet

Pécs, 2023.

BELÜGYMINISZTERIUM

TÁRSADALMI ESÉLYTEREMTÉSI FŐIGAZGATÓSÁG

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Romológiai Kutatóközpont Romani Nyelvi Műhely • 7624 Pécs, Ifjúság útja 6. • Felelős kiadó: Cserti Csapó Tibor tanszékvezető • Szerkesztette: Cserti Csapó Tibor – Lakatos Szilvia • ISBN: 978-963-626-360-7

A KONFERENCIA PROGRAMJA

A KONFERENCIA HELYSZÍNE:

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Könyvtár
D/322
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

A KONFERENCIA IDŐPONTJA:

2023. december 1. (péntek) 10:00-16:00

PROGRAM:

09:00 Regisztráció

10:00 Megnyitó – **Dr. habil. Bene Krisztián** dékán, egyetemi docens
Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

10:10 Megnyitó – **Dr. habil. Cserti Csapó Tibor** tanszékvezető egyetemi docens
Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

10:20 **Dr. Szalai Andrea** tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet
„Na daran, romale, na daran!” Az online ima krízismenedzselő kapcsolati rítusa gábor roma közösségekben

10:40 **Dr. Baló András Márton** tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Nyelvtudományi Kutatóközpont, Általános és Magyar Nyelvészeti Osztály
A főnévragozásban látható variáció történeti háttere a romaniban

11:00 **Rosenberg Mátyás** doktorandusz, ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola
A magyarországi romani szótárak lehetséges korszakolása

11:20 **Kresztyankó Annamária** doktorjelölt, ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola
**Út a nyelvekhez
Cigány kamaszok nyelvi tudatossága**

11:40 **Karácsonyi Krisztina** doktorandusz, PTE-BTK Neveléstudományi Doktori Iskola
Magyar és román alsó tagozatos romani tankönyvek komparatív vizsgálata

12:00 Ebédszünet

13:00 **Major Ágnes** magyar nyelv és irodalom - romológia szakos tanár, irodalomterapeuta, romani nyelvoktató, Gandhi Gimnázium, Kollégium, Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola, doktorandusz, PTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola
„Romnyi, manushnyi, zhuvlyi, dej” – nők a lovári nyelvi érettségi tükrében

13:20 Forgács Marietta romani nyelvoktató, nyelvvizsgáztató
A lovári nyelv tovább élési stratégiai

13:40 **Turay Maryama** Romológus, romani nyelvoktató
A romani nyelv használata és intergenerációs átörökítése

14:00 **Dr. Lakatos Szilvia** egyetemi adjunktus, PTE-BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia
Tanszék
Fókuszban a romani (lovári) nyelv

14:30 **Kerekasztal beszélgetés**
Téma: A romani nyelv sztenderdizációja és a nyelvtanárképzés

Moderátor: **Dr. Lakatos Szilvia**

A beszélgetés résztvevői:

Forgács Marietta, Nagy Gusztáv, Rostás Csaba, Erős Gusztáv

ABSZTRAKTOK

SZALAI ANDREA

ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

„Na daran, romale, na daran!” Az online ima krízismenedzselő kapcsolati rítusa gábor roma közösségekben

Számos kutatás vizsgálta a romák kiszolgáltatott helyzetét a pandémia idején, arról viszont kevesebb szó esik, hogy a roma közösségek tagjai hogyan reagáltak a krízisre, és milyen pozitív, támogató kapcsolati formákat alakítottak ki a távolságtartást előíró korlátozások idején (Božic 2021). Az előadás egy, a pandémia idején kialakult online kapcsolati gyakorlat, a *lajvo manglimo* 'élő ima' jellemzőit vizsgálja a járványban erősen érintett, jórészt adventista gábor roma közösségekben. Mivel a vallásgyakorlás intézményi színterei sem voltak látogathatók, a vallási rítusok új, grassroot formái jelentek meg. Ilyen a közösségi médiában közvetített online ima, amely egyszerre a szakralitáshoz fordulás és a roma közösség tagjai közötti szolidaritás megerősítésének rítusa. Míg az ima korábban főként az imaházi színtérhez kötődő intézményi vagy az otthon terében zajló privát gyakorlat volt, a COVID időszakában online, etnicizált kapcsolati rítussá vált (Kádár 2017), amely nagyrészt romani nyelven zajlik és a résztvevői is romák. Az imákban való részvétel révén transzlokális online gyakorlatközösség formálódott és a romani nyelvhasználat egy új, nyilvános, formális színtere jött létre. Az előadás az online imát a krízismenedzselés (Wodak 2021) kapcsolati rítusaként elemzi, bemutatva annak főbb szerkezeti és rituális jellemzőit.

Hivatkozások

- Božic, S. 2021. Interactional Ritual Chains and Sustainability of Lockdowns. Quarantines, „Social Distancing” and Isolation during the COVID-19 Pandemic. *Sociologija i Prostor* 59: 13-34.
- Kádár, D. 2017. Politeness, Impoliteness and Ritual: Maintaining the Moral Order in Interpersonal Interaction. Cambridge: CUP.
- Wodak, R. 2021. Crisis communication and crisis management during COVID-19. *Global Discourse* 11 (3): 329-353.

Kulcsszavak: kapcsolati rítus, gyakorlatközösség, online kommunikáció, COVID-19, romani nyelvhasználat.

A főnévragozásban látható variáció történeti háttere a romaniban

Baló (2021) leírása szerint a romani nyelv északi oláh cigány változatainak főnévi paradigmájában a függő tőnek több alakja van, amelyek bizonyos esetekben szabadon váltakoznak.

a. *šēró* m. 'fej' → *šērés-* sing.obl/*šērén-* pl.obl

b. *hīro* m. 'hír' → *hīrós-* sing.obl/*hīrón-* pl.obl

c. *šej* f. 'lány' → *šeján-* pl.obl

d. *žuv* f. 'tetű' → *žuvén-* pl.obl

A függő tő mintázatai alapján mind a hímnemű, mind a nőnemű főnevek három csoportra oszthatók: az egyik csoportban csak az egyik mintázat jelenik meg, a másik csoportban csak a másik, a harmadikban viszont a két lehetséges mintázat váltakozik.

e. *čókano* 'kalapács' → *čokanés-/čokanós-* sing.obl

f. *šūri* 'knife' → *šūrán-/šūrén-* pl.obl

Történetileg a hímnemben található két mintázat az öröklött és régebben kölcsönzött szavak, illetve a későbbi nyelvi kontaktus során kölcsönzött lexikai elemek közötti morfológiai különbségtételre, azaz, ahogy Elšík és Matras (2006: 324–333) nevezi, a kronológiai elhatárolásra vezethető vissza (ld. még Bakker 1997). A függő tő eredeti nőnemű többes számú toldalékának alakja *-en-*; az *-an-* alak az egyes számú *-a-* mintája alapján jött létre (Matras 2002: 83).

Ahogy Elšík és Matras (2006) megállapítják, a kétféle mintázat közül az egyik, a másik vagy mindkettő elkezdhet kiterjedni. A kiterjedés folyamányaként jelenik meg a variáció, amely szabálytalanságot hoz létre a rendszeren belül. Azonban a szabálytalanságon belül is fel lehet rajzolni történeti alapon bizonyos szabályszerűségeket, jelen dolgozat erre tesz kísérletet.

Kulcsszavak: oláh cigány, főnévragozás, variáció, szabálytalanság

Irodalomjegyzék

- Bakker, Peter. 1997. Athematic morphology in Romani: The borrowing of a borrowing pattern. In Matras, Yaron et al. (eds.), *The typology and dialectology of Romani*, 1–21. Amsterdam: John Benjamins.
- Baló, Márton A. 2021. Variation in the nominal morphology of Northern Vlax Romani. *Word Structure* 14.1, 25–58.
- Elšík, Viktor & Matras, Yaron. 2006. *Markedness and language change: The Romani sample*. The Hague: Mouton de Gruyter.
- Matras, Yaron. 2002. *Romani: A linguistic introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

A magyarországi romani szótárak lehetséges korszakolása

Előadásomban 34 magyarországi romani szótárt és 6 nyelvtant elemzek több szempont alapján. A szótárak közös jegyeit és azok konceptuális, valamint gyakorlati eltéréseit vizsgálom, érvelve amellett, hogy a szótárak négy, többé-kevésbé jól elkülöníthető korszakra oszthatók fel. Az első korszakban (1797–1935) a szótárak ragozott alakokat tartalmaznak, az ortográfia általában inkonzisztens, az adatközlők száma korlátozott és a szótárak elkészítésének háttere homályos, ellentmondásos. A második korszakban (1967–1984) szakképzettebb kutatók végeznek közel sem kifogástalan, de szakmaibb munkát a korábbi korpuszok feldolgozásával és saját terepmunka végzésével. A harmadik korszakot (1984–1998) a modern szótárszerkesztési elvek részleges megtartása, a terepmunka hiánya és a preskriptív megközelítés felé való elmozdulás jellemzi a romani nyelv neologizmusokkal és internacionalizmusokkal való gazdagítása által, ami a szótárakat (nyelv)politikai eszközzé is teszi. A negyedik, jelenleg is tartó korszakban (2000-től napjainkig) az internacionalizmusok és hindi, valamint szanszkrit eredetű neologizmusok növekvő száma, valamint a minőséggel kapcsolatos, egyre súlyosabb aggályok jellemzők. Figyelmet fordítok az elektronikus és papíralapú szótárak, a dialektális gyűjtések, valamint az internacionalizmusok és hindizmusok/szanszkritizmusok arányának elemzésére, továbbá a szótárszerkesztési motivációk változásainak okait is vizsgálom. Arra is keresem a választ, hogy mi állhat annak hátterében, hogy az anyanyelvűek és a nyelvtanulók számára egyaránt használható, átfogó romani szótár miért nem született.

Kulcsszavak: *szótárak, terepmunka, romani nyelv, nyelvújítás, lexikológia*

KRESZTYANKÓ ANNAMÁRIA

ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola

Út a nyelvekhez Cigány kamaszok nyelvi tudatossága

Előadásomban fővárosi és somogyi cigány diákok nyelvi tudatosságának narratív és vizuális mintázatait elemzem a szociokulturális portfólió módszerével (KRESZTYANKÓ 2023). Fő célom a (kis)kamasz tanulók nyelvet érintő „tudásának”, valamint az ehhez kapcsolódó szerepideológiáknak és reflexióknak a nyelvészeti antropológiai leírása. A kamaszok társas nyelvi szerveződéseinek elemzése során az identitás narratív és vizuális konstrukcióit vizsgálom a regisztrálás fogalmának középpontba helyezésével. A regisztrálás a nyelvről szóló tudásunkat érinti; azt a tudást, amelyre a beszélők nyelvi cselekedeteik során támaszkodnak, melynek lényege a regiszterek, azaz az egyénekhez és a csoportokhoz hozzárendelhető nyelvi jegyek jól körülhatárolható kategóriái (vö. BODÓ 2021; GAL-IRVINE 2019). Ezt egészítem ki a bucholtzi hitelesítés és fakítás koncepciójával, melynek során a regiszterek autenticitása, esetenként pedig szétmorzsolódása figyelhető meg (BUCHOLTZ 2016). A vizsgálat során alkalmazott elméleti keret a szociokulturális nyelvészeti irodalom (BUCHOLTZ 2011) mellett az interpretatív antropológia (KOVAI 2017) és a szociális designelméleti (PAPANÉK 2005) megközelítéseket fonja össze, ahol az identitás tárgyalásos, fluid társas gyakorlatként értelmeződik. A kutatás során alkalmazott módszertan a szociokulturális nyelvi portfólió, mely a létrehozott testképek segítségével a beszédmódok, a test (így a nemiség) és a tárgykultúra vizualizációját is lehetővé teszi interjúkkal kiegészülve.

Az előadás a következő kérdésekre fókuszál:

- o Milyen nyelvi és képi jegyek mentén hitelesítik a nyelv(ek) kategóriáját a kamaszok?
- o Hogyan hozzák létre a diákok saját csoportidentitásukat a nyelveken keresztül?

Felhasznált irodalom

- BODÓ Csanád 2021. Bevezetés: nyelvészeti etnográfia és antropológia. *Replika 2021* (119-120): 133:140.
- BUCHOLTZ, Mary 2011. *White Kids: Language, Race and Styles of Youth Identity*. Cambridge University Press.
- BUCHOLTZ, Mary 2016. On Being Called Out of One's Name: Indexical Bleaching as a Technique of Deracialization. In: H. Samy Alim (ed.) *Raciolinguistics: How Language Shapes Our Ideas About Race*. Oxford University Press. 273-290.
- GAL, Susan-IRVINE, Judith 2019. *Signs of Difference: Language and Ideology in Social Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KOVAI Cecília 2017. *A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság*. L'Harmattan. Bp.
- KRESZTYANKÓ Annamária 2023. *Cigány gyermekek és kamaszok nyelvi szocializációja*. Doktori disszertáció. Kézirat.
- PAPANÉK, Victor 2005. *Design for the Real World: Human Ecology and Social Change*. Chicago Review Press.

Kulcsszavak: nyelvészeti antropológia, nyelvi tudatosság, regisztrálás, hitelesítés, fakítás, szociokulturális nyelvi portfólió, kamaszok nyelvi gyakorlatai

Magyar és román alsó tagozatos romani tankönyvek komparatív vizsgálata

Az előadás célja a magyarországi és romániai alsó tagozatos romani tankönyvek komparatív elemzése. A romani a hazai és romániai romák/cigányok egyik anyanyelve, közoktatásbeli helyzetének felmérését segíti a tankönyvek vizsgálata. A könyveket nyelvpedagógiai szempontból elemeztem a task based language learning (TBLT), a feladatközpontú nyelvtanítás elméletén alapuló módszerrel. Az eredményeket az életkori sajátosságok kívánalmaival és a kerettantervi szabályozókban foglaltakkal vetettem össze. Magyarország első, Románia második legnagyobb kisebbségi csoportja a cigányság. A romani oktatásáról szóló kutatások mégsem tartoznak a tudományos érdeklődés főáramába. Pedig kiemelten fontos, hogy egy kisebbségi csoport milyen módon, minőségben fér hozzá (eredeti) anyanyelvéhez. Valamely kisebbségi nyelv közoktatási helyzete több tényezőtől függ: a nyelv szociolingvisztikai helyzetétől, a csoport érdekérvényesítő erejétől és az oktatáspolitikától; de vizsgálható a tankönyvek elemzésével is.

A kutatás eredményei szerint – melynek során összesen tizenkét taneszközt vizsgáltam meg összesen – a két szomszédos országban gyökeresen más módszerrel tanítják a közoktatás alsó tagozatán a romanit. Míg hazánkban idegennyelvként, Romániában anyanyelvként értelmezik azt, de eltér a két ország romani ortográfiája is, és jelentős különbség mutatkozik abban is, hogy milyen típusú feladatok jelennek meg a tankönyvekben. Az előadás végén – a kutatási eredmények árnyaltabb prezentálásán túl – arra is kitérek, hogy milyen – elsősorban nyelvi és standardizációs – problémák merültek fel a kutatás lefolytatása során.

„Romnyi, manushnyi, zhuvlyi, dej” – nők a lovári nyelvi érettségi tükrében

A 2005-ben bevezetésre került kétszintű érettségi nem csak a közoktatási rendszer és sztenderdizáció folyamatának sarokköve, de az elmúlt évek nagy számú –többségében nem roma származású – vizsgázójából kiindulva szemléletformáló tényező is a többségi társadalom azon tagjai számára, akik a nyelvvel és ezáltal a kultúrával is kapcsolatba kerültek. Az érettségi szövegei között a kerettanterv követelményrendszerével összhangban évről évre számos roma származású személy bukkant fel kiemelt pozícióban, köztük egyre nagyobb arányban találunk nőket is. Az előadás áttekinti az elmúlt 18 év szövegkorpuszát és kísérletet tesz arra, hogy jellemezze az azokban megjelenő nőképet mint az (ön)reprezentáció fontos gesztusát. A lovári nyelvi érettségi a válogatás gesztusával, bizonyos szempontok tudatos fókuszba helyezésével így minden bizonnyal az elmúlt másfél évtized meghatározó kommunikációs felületévé vált több ezer vizsgázó számára a roma nők megismerése szempontjából. Nyelvoktatóként kérdésként merülhet fel ennek a szöveganyagnak a felhasználási lehetősége is, így az előadás néhány gyakorlati lehetőség és példa bemutatásával igyekszik a téma kontextusát tágítani.

FORGÁCS MARIETTA

Romani nyelvoktató, nyelvvizsgáztató

A lovári nyelv továbbélési stratégiája

Az élő nyelvek kihalását veszély fenyegeti. A 6-7000 nyelvből 14 naponta tűnik el egy a földről. A következmények egyértelműek. A veszély elsősorban a kis közösségek által beszélt törzsi nyelveket érinti, amelyek írásbelisége nem létezik.

A lovári nyelv is érintett a problémában. Ahhoz, hogy azonban akár több évtized múlva ne a veszélyeztetett nyelvek közé tartozzon, a lehetőségeket kell keresni ahhoz, hogy a nyelv nemzeti és nemzetközi szinten szembe tudjon nézni azokkal a problémákkal, amelyeket a XXI. század kihívásai állítanak fel a nyelvvel és a beszélőkkel szemben.

A kérdést társadalmi és nyelvészeti szempontból is körbe kell járni.

Magyarországon az oktatás által támogatott formákat érdemes bemutatni, míg nemzetközi szinten a közösségi felület, és a média területén elindult projekteket, ötleteket kívánom bemutatni az előadás keretein belül.

TURAY MARYAMA

Romológus, romani nyelvoktató

A romani nyelv használata és intergenerációs átörökítése A romani nyelvalkalmazás vizsgálata egy pécsi szegregátumban

Előadásom során egy Pécs városában elhelyezkedő, szegregált városrész területén végzett, a romani nyelvhez, nyelvhasználathoz, nyelvi attitűdökhöz kötődő kommunikáció megvalósulását vizsgáló kutatásom eredményeit szeretném az érdeklődők elé tárni. Meglátásom szerint kutatásom azért releváns, mert a Baranya vármegyében, valamint a Pécssett fellelhető, romani nyelvet középpontba állító kutatómunkák csekély számban állnak rendelkezésünkre, illetve a romani nyelvet veszélyezteti a nyelvcsere¹ megjelenése. A vizsgálat során a romani nyelvvel feltételezhetően kapcsolatban álló, a Pécssett található szabolcsi szegregátum² Hősök terei részén élő, többségében kétnyelvű³ cigány/roma nyelvhasználók mindennapi kommunikációs mintáit, a romani nyelvhez köthető attitűdjeit helyeztem terepmunkám fókuszába. Kutatói kérdéseim során a területen élő oláh cigány lakosok nyelvhasználati jellegzetességeire, a nyelvcsere kimutathatóságára, továbbá a romani nyelvismeret meglétére és generációközi továbbadására, valamint a beszélőközösség romani nyelvvel kapcsolatos belső viszonyulására kérdeztem rá.

Reményeim szerint kutatásom segíthet betekintést nyerni a dél-dunántúli régió legnépesebb városának keleti szegletében élő cigány/roma lakosság és a romani nyelv kontaktusáról, mindenekelőtt az adatközlők romani nyelvtudásáról, romani nyelvhasználatának intenzitásáról, ezenfelül a romani nyelvmegtartásról vagy -elhagyásról.

Kulcsszavak: *romani nyelv, nyelvátörökítés, nyelvcsere, kétnyelvűség, identitás*

Irodalom

- Bartha Csilla (1999): A kétnyelvűség alapkérdései. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Szikszay Olivér (szerk., 2005): Jelentés az oktatási szegregáció kérdéseiről. In: Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről 2004. január 1.-december 31., Budapest, Országgyűlési Biztosok Hivatala
- Turay Maryama (2023): A romani nyelv használata és intergenerációs átörökítése. A romani nyelvalkalmazás vizsgálata egy pécsi szegregátumban

¹ „A nyelvcsere (language shift) a nyelvmegtartással (language maintenance) ellentétes jelenség, amely lehet folyamat és eredmény is. A nyelvcsere »egy nyelv szokásos használatáról egy másikra való áttérés« (Weinreicht, idézi: Bartha, 1999:124)” (Turay, 2023:6).

² „Szegregációnak nevezzük azt a jelenséget, amikor egy-egy településen belül a különböző társadalmi rétegek, etnikai csoportok stb. lakóhelye erősen elkülönül egymástól (...). Magyarországon a lakóhelyi szegregáció térségek, települések között és településeken belül is megjelenik. A lakóhelyi elkülönültség megmutatkozik egyrészt a városok slumosodó kerületeiben, leromló negyedeiben, másrészt az ország szegényebb régióiban kialakult aprófalvas települési zárványokban” (Szikszay, 2005:289).

³ Amikor kétnyelvűségről vagy bilingvizmusról beszélünk, „általánosságban bilingvizmusként határozzuk meg azt az állapotot, amikor a beszélők – egyének vagy csoportok – társalgásuk során időről időre egynél több nyelvet alkalmaznak érzelmeik, gondolataik, hovatartozásuk kifejezésére” (Turay, 2023:14).

Lakatos Szilvia

PTE-BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

Fókuszban a romani (lovári) nyelv

Előadásomban szeretném bemutatni a magyarországi cigányok csoportjait, a kétnyelvű cigányokat, röviden kitérve a hagyományos foglalkozásaikra és a lakóhelyükre is. (Kemény, 1976) Ezt követően a romani nyelv útját és fejlődési szakaszait (proto-romani, korai romani, modern romani) ismertetem. (Matras, 2007; Szalai, 2007) A prezentációban nagy hangsúlyt fektetek az európai és a hazai dialektusok szemléltetésére, illetve néhány gondolatban felvázolom a romani nyelvváltozatokat, a konzervatív és a pararomani változatot is. (Tálos, 2001; Szalai, 2007; Hegyi, 2010) Továbbá kiemelem a lovári dialektust, mint a nyelv lehetséges normáját, áttekintést kívánok adni a romani nyelv főbb jellemzőiről. (Lakatos, 2012) Az előadás második részében a romani nyelv mai magyarországi helyzetéről és a hazai nyelvoktatásban betöltött szerepéről kívánok képet adni. Anyanyelvi beszélőként és a romani nyelvet régóta tanítóként úgy gondolom, hogy fontos megvizsgálni a nyelv köznevelésben és felsőoktatásban betöltött szerepét, a nyelv tanításának feltételeit, körülményeit, valamint a nyelv presztízsmegőrzésének lehetőségeit. Fontosnak tartom azt is bemutatni, hogy a romani nyelvoktatást milyen tankönyvek, oktatási segédanyagok, kiadványok támogatják. Meghatározónak tartom, hogy a beszélő közösségek tagjai milyen módon tudják támogatni gyermekeik iskolai nyelvoktatását, továbbá ennek hatására felismerik-e, hogy milyen szerepe van a romani nyelv oktatásának a nyelv átörökítésére és az identitás megőrzésére.

Kulcsszavak: cigány csoportok, romani nyelv, dialektusok, nyelvoktatás, identitás

Irodalom

- Hegyi Ildikó (2010): A magyarországi romani dialektusok szerepe a nyelvi norma kialakításában. A lovári és a vizsgált helyi dialektusok analízise, adaptációi és pedagógiai szerepe a nyelvi mérésben. Doktori (PhD) disszertáció, Budapest: ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola
- Kemény István (1976): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról. Budapest: MTA
- Lakatos Szilvia (2012): A romani nyelv közösségi használatának és közoktatási helyzetének vizsgálata Magyarországon. Doktori (PhD) értekezés. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Lakatos Szilvia (2015): A romani nyelv. In: Orsós Anna szerk., A romológia alapjai, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs, 181 -208.
- Matras, Yaron (2002): Romani: A Linguistic Introduction. Cambridge University Press, Cambridge.
- Szalai Andrea (2007): Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. Bartha Csilla szerk., Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 20-51.
- Tálos Endre (2001): A cigány és a beás nyelv Magyarországon. Kovalcsik Katalin szerk., Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. Budapest: BTF-IFA-OM, 317-324.